

Vodnik po arhivskem gradivu za zgodovino Slovencev in drugih narodov nekdanje Jugoslavije v Centralnem državnem arhivu v Rimu

(Publikacije Arhiva Republike Slovenije, Vodniki 2), Ljubljana 1992, 566 str.

1. Namesto uvoda mi dovolite najprej **kratko pojasnilo**. Vodnik po Centralnem državnem arhivu v Rimu (CDA) bi morala pravzaprav predstaviti gospa Ema Umek. Ona je namreč dala pobudo za evidentiranje gradiva za zgodovino nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti v CDA v Rimu. Ona si je izbrala sodelavce, izdelala metodologijo, štiri leta vodila delo in tudi sama evidentirala v arhivu. Zato je ta vodnik na poseben način njeno delo.
2. Vodnik, ki ga danes predstavljamo, je delo **posebne vrste**. Je namreč sad osemletnega dela naših arhivskih kolegov v CDA v Rimu. Pod vodstvom gospe Eme Umek so od leta 1984 v CDA v Rimu evidentirali: Ema Umek, Mateja Jeraj in France Dolinar iz Arhiva Republike Slovenije, Vanda Bezek in in dr. Duša Krnel Umek iz Pokrajinskega arhiva Koper, Jurij Rosa in Lilijana Vidrih Lavrenčič iz Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, dr. Josip Kolanović, mag. Miljenko Pandžić in Andrija Lukanović iz Arhiva Hrvatske.
Delo je do leta 1988 vodila Ema Umek, nato France M. Dolinar. Vsi navedeni so torej avtorji tega vodnika. Vsak od njih je vnesel v delo svojo osebno noto, ki je tudi končna redakcija ni mogla povsem odpraviti. Kljub temu je vodnik celostno delo in kot tak dragocen prispevek arhivskih delavcev v odkrivanju virov naše preteklosti.
3. **Zakaj vodnik po CDA v Rimu?**
Po letu 1918 je bil poleg Istre in Dalmacije precejšen del slovenskega ozemlja priključen Italiji. To priključeno ozemlje, imenovano »nove province« (Nuove Province), ali v drugem kontekstu tudi »osvobojeno ozemlje« (Terre liberate), je na vseh nivojih postaló del redne italijanske uprave. In tako je dokumentacija na državni ravni danes shranjena v CDA v Rimu. Izjema je le gradivo zunanjega ministrstva, ki ima tudi še danes svoj lasten arhiv.
4. Seveda ni potrebno posebej poudarjati, kako **dragoceno** je to gradivo za našo narodno zgodovino v enem najbolj občutljivih obdobjih slovenskega in hrvaškega naroda. Letnice 1918-1947 (v naslovu so žal izpadle) je narekovalo obranjeno arhivsko gradivo oziroma

politične prilike, v katerih je gradivo nastajalo. Tako tudi razumemo, zakaj je bilo leta 1984 delo zasnovano kot skupna slovensko-hrvatska akcija v okviru vsejugoslovanskega programa evidentiranja virov v tujini. Zato v vodniku tudi ni evidentirano samo tisto gradivo, ki neposredno zadeva okupirana ozemlja na Slovenskem in Hrvatskem v obravnavanem obdobju, ampak tudi celotna diplomatska dejavnost na relaciji Rim-Beograd, v kolikor se ta dokumentacija nahaja v CDA v Rimu. Evidentirali smo vse, kar zadeva ozemlje in zgodovino narodov in narodnosti nekdanje Jugoslavije.

5. Seveda moramo to trditev na tem mestu nekoliko natančneje **opredeliti**. Evidentirali smo na podlagi arhivskih pomagal, ki so na voljo raziskovalcem v sobi pred čitalnico. Ta pomagala so seveda različne kvalitete, odvisno pač od sposobnosti in možnosti posameznih avtorjev teh inventarjev. Tam, kjer še ni izdelanih inventarjev, so raziskovalcem na voljo prevzemni zapisniki, ki nudijo vsaj bežno informacijo o prevzetem gradivu. Tu pa se pojavi za uporabnika **prva zadrega**. Pri določenih fondih, kot so npr. že omenjene nove province ali osvobojeno ozemlje, skorajda ni dileme. V teh fondih praktično celotno gradivo zadeva naše kraje. Zadrega je bila le v tem, kaj in koliko pravzaprav evidentirati, saj bi morali včasih prepisati kar cel inventar ali kartoteko. To seveda ne gre!
Pri drugih fondih, kot so npr. ministrstvo za poljedelstvo, za trgovino, za finance, ministrstvo milosti in pravde, vojno ministrstvo, ministrstvo za javna dela, za socialno skrbstvo, za mornarico, za javno izobrazbo in še posebej pri notranjem ministrstvu pa je potrebno potrpežljivo obračati list za listom in ugotoviti, če je že iz inventarja mogoče razbrati, da dotični fond vsebuje tudi gradivo, ki je zanimivo za naše kraje in našo zgodovino. To velja tudi za fašistične arhive.
6. Pri tem pa smo nenadoma soočeni z **drugo zadrego** in sicer s površnostjo italijanskih oblastnikov in njihovih uradnikov, ko gre za pisavo naših osebnih in krajevnih imen. Žal si tudi delavci v CDA v Rimu s tem niso belili glave. Tako lahko celo v enem inventarju naletimo na vrsto nedoslednosti, netočnosti in različnega poimenovanja istih stvari. Največkrat zadeva ni tako preprosta, da bi lahko vzeli v roke kar slovar slovensko-hrvaško-italijanskih krajevnih imen in bi bil problem rešen. Popačena osebna in krajevna imena so bila včasih v fazi popisovanja na podlagi arhivskih pomagal skorajda nerešljiv problem. S tem problemom se bo moral pač soočiti

raziskovalec pri proučevanju konkretnega arhivskega gradiva v originalu.

7. Ne gre pa prezreti tudi subjektivnega vidika pri sestavljalcih inventarja. Včasih kakšen naslov obeta veliko, ko pa naročiš gradivo ostaneš praznih rok. Drugič pa se za skorajda nepomembno opazko skriva za nas pravi zaklad informacij. Dilema nastane tam, kjer ni zaslediti nobenega namiga, pa človek z vso upravičenostjo pričakuje gradivo tudi za nas. Npr. v gradivu statističnega urada, v personalnih zadevah notranjega ministrstva, v gradivu, ki zadeva mejno policijo, šolstvo in podobno.

8. Kaj smo hoteli doseči z vodnikom?

Najprej dati vsem raziskovalcem možnost, da se že doma seznanijo, kako je urejen CDA v Rimu, kakšne so njegove pristojnosti in katero gradivo, ki je pomembno za našo zgodovino, hrani. Želimo ga opozoriti, kateri pripomočki so mu na voljo in na kaj naj bo v teh pripomočkih posebej pozoren, da pri svojem raziskovalnem delu ne bo brez potrebe izgubljal dragocenega časa, ampak se bo lahko takoj lotil proučevanja zadeve, ki ga zanima.

Ker smo evidentirali na podlagi arhivskih pomagal in ne direktno na gradivu (izjema je le gradivo ministrstva za osvobodeno ozemlje, za katero še ni izdelanih inventarjev, prim. Vodnik 453-469), smo zavestno ohranili celotno poimenovanje fondov, serij in arhivskih enot v originalnem jeziku, da bi bila pot do naročanja gradiva in zlasti kasnejšega preverjanja podatkov tam, kjer bo poznejši podrobnejši inventar zamenjal prejšnjega, čim krajša in čim bolj enostavna.

V vodniku smo izpostavili tiste elemente, ki raziskovalca popeljejo k viru informacij (številka inventarja in njegova kvaliteta) in seveda tiste, ki ga popeljejo h gradivu (fond, serija, arhivska enota). Gre torej za podatke, ki jih je potrebno napisati na naročilnico v čitalnici arhiva. Upam, da bo tako vodnik vzpodbudil več raziskovalcev, da bodo želeli delati na gradivu v CDA v Rimu.

Ob koncu bi se rad zahvalil vsem avtorjem tega nehvaležnega dela in redakcijskemu odboru, ki se je trudil dati različnim evidencam vendarle kolikor mogoče enotno obliko.

Iskrena hvala Arhivu Republike Slovenije in imenoma direktorici Mariji Oblak Čarni, ki je v pripravi vodnika po CDA v Rimu videla eno primarnih nalog Arhiva Republike Slovenije. Besedo priznanja in zahvale bi rad izrekel tudi sodelavkama, ki sta celoten tekst (včasih iz ne prav čistih rokopisov) vnesli v računalnik in seveda obema računalničarjema, ki sta vnešen tekst preoblikovala v knjižno obliko.

Zahvalo smo dolžni vsem tistim državnim organom, ki so nam omogočili dolgoletno evidentiranje v tujini in ne nazadnje Ministrstvu za kulturo, ki nam je omogočilo, da je vodnik mogel iziti v tisku.

France M. Dolinar